

Trajectories of development theory: Capitalism, Socialism and beyond (David Slater)

Klíčová slova: rozvojová teorie, modernizace, neoliberalismus, kapitalismus, marxismus, socialismus, USA, Třetí svět

Shrnutí:

David Slater v tomto textu rozebírá dva dominantní, avšak vzájemně si odporující a neslučitelné, pohledy na rozvoj. Prvním z nich je pohled ryze západní, který je označován zprvu pojmem modernizační teorie, v pozdějších fázích jako neoliberalismus. Druhým pohledem jsou pak teorie inspirované marxismem či ještě přesněji marxismem-leninismem.

Západní, respektive zejména americká a britská, kultura byla již od poloviny 19. století západem samotným vnímána jako nejvyšší forma civilizace v dosavadních dějinách. Západ se stal všeobecným modelem společenského pokroku a ostatní kultury byly postaveny do role méněcenných či dokonce barbarských. Od víry ve vlastní předurčení osudem („Manifest Destiny“) již nebylo daleko k touze „civilizovat“ a „modernizovat“ (přizpůsobit k obrazu svému) ostatní, nezápadní společnosti a podělit se tak s nimi o výhody plynoucí z nadřazeného způsobu života. Jako konkrétní příklady realizace těchto tužeb jsou uváděny americké intervence v Dominikánské republice (1916-24), na Haiti (1915-34), v Nikaragui (1912-25, 1926-33) nebo protektorát na Kubě (1903-34). Spojené státy ve zmíněných zemích spustily celou řadu sociálních a ekonomických programů, které lze dokonce považovat za předchůdce současných rozvojových teorií. Jednalo se například o aktivity rozšiřující vzdělávání, vylepšující zdraví a hygienu, vytváření policejních sborů, budování průmyslových závodů a komunikací, ustavování právních a trestních reforem, provádění sčítání lidu nebo modernizace zemědělství. Západní kultura byla často zástupci americké moci vnímána zjednodušeně jako „vývozní komodita“. Její import a bezhlavé prosazování i přes mnohá pozitiva potlačovalo národní identitu místních obyvatel, což přispělo k zažehnutí ohňů latinskoamerického nacionalismu a odporu proti americké nadvládě.

Výše zmíněný vývoj (cca do poloviny 60.let) byl protknut optimismem a pevnou vírou v úspěch modernizace tradičních společností. Tento přístup se změnil během 70. let v souvislosti s vzestupem nacionalistických hnutí ve třetím světě, s válkou ve Vietnamu, revolucí na Kubě či protesty ve Spojených státech samotných. Toto období vedlo k nástupu druhé vlny rozvojové doktríny, nazývané také jako neoliberální. V neoliberálních teoriích se často setkáváme s pojmy jako strukturální změny, privatizace, deregulace, volný obchod nebo rozvoj založený na tržním hospodářství. Od předchozích rozvojových teorií se neoliberalismus lišil zejména výsadním postavením soukromého sektoru, zatímco na sektor veřejný se pohlíželo spíše jako na brzdu rozvoje.

S nástupem neoliberalismu v počátcích 70. let úzce souvisí prudký rozvoj fenoménu marxistického myšlení. Marxismus odsuzoval kapitalismus jako systém vykořisťující dělnickou třídu a k socialismu naopak vzhlížel jako k jediné udržitelné a tudíž nutně i nevyhnutelné formě společenského uspořádání. I přes řadu pozitiv a četná dílčí vítězství, která marxisticko-leninistické teorie přinesly (např. během Kubánské revoluce), však socialismus nakonec nebyl schopen kapitalismu dlouhodobě konkurovat.

Jak marxismus, tak i neoliberalismus jsou dnes častými předměty kritik a zájem se stále častěji upírá například na lokální kultury, obnovu jejich podoby a společenských hodnot,

podporu původního venkovského prostředí apod. Do popředí se dále dostávají například i feministické teorie nebo teorie zaměřené environmentálně.

Vlastní hodnocení:

Text Davida Slatera se mi jeví jako velmi zdařilá, nestranná charakteristika historického vývoje politicko-geografických vztahů mezi zeměmi rozvinutého severu a zeměmi tzv. Třetího světa. Autor postupně podrobil konstruktivní kritice jak marxistické teorie, tak i neoliberalismus. Zvláštní důraz je přitom v textu kladen na roli Spojených států amerických jako jediné skutečné supervelmoci a tudíž i rozhodující imperiální síly 20. století. Článek mě ještě hlouběji utvrdil v přesvědčení, že se historie i přes nikdy nekončící snahy jedinců o změnu k lepšímu neustále opakuje. Důkazem budiž fakt, že se i v současnosti pravidelně stáváme svědky situací, kdy zahraniční politika realizovaná vyspělými zeměmi často zavání spíše prospěchářstvím, než touhou po oboustranně výhodné spolupráci či dokonce upřímnou vůlí pomoci Třetímu světu. I přesto, že právě Třetí svět již od počátků kolonizačního období výraznou měrou přispívá k zajištění hospodářské prosperity dnešního „bohatého severu“, sám ve většině případů na celkových benefitech participuje pouze zanedbatelnou, z našeho pohledu mnohdy až směšnou částí. Proto by bylo dobré si uvědomit, že „život nekončí ani nezačíná pouze na západě“ (jak uvádí i autor sám v závěru textu) a věnovat větší pozornost problémům rozvojového světa, za něž nese západní společnost často nepřímou či dokonce přímou zodpovědnost.

K zamyšlení:

- 1) Nestojí v současnosti kapitalistická společnost na pokraji zhroutení? Není k jejímu dalšímu rozvoji zapotřebí určitého protipólu (kterým byl v minulosti socialistický svět), který by ji intenzivněji stimuloval?
- 2) Byl by bohatý sever v současnosti schopen prosperovat samostatně, i bez „zneužívání“ Třetího světa?
- 3) Lze skutečně na nějakou společnost/kulturu objektivně pohlížet jako na cennější/nadřazenou, a pokud ano, proč by to měla být právě ta „západní“?
- 4) Je skutečně žádoucí, aby se „západní“ společensko-ekonomický model stal modelem jediným, rozšířeným celosvětově?

The Green Revolution (Graham P. Chapman)

Klíčová slova: zelená revoluce, zemědělská výroba, problém hladu, GMO

Shrnutí:

V úvodu textu autor stručně seznamuje čtenáře se známou teorií Thomase Malthuse, upozorňující na rozevírání nůžek mezi lineárně rostoucí zemědělskou produkcí a exponenciálně se množící populací. Vzhledem tomu, že reprodukční chování obyvatel (zejména v méně vyspělých částech světa) je ovlivnitelné jen velmi těžce, je v podstatě jediným možným východiskem z této situace růst objemu zemědělské produkce a to především cestou růstu její efektivity.

Zatímco socialistický svět viděl budoucnost zejména v odstranění statkářství a jeho nahrazení kolektivním hospodařením, kapitalistický západ se vydal cestou podpory růstu zemědělské produktivity pomocí rozličných technologických prostředků. K hlavním propagátorům této vize patřil například genetik Norman Borlaug, který se snažil pomocí hybridizace a křížení vyprodukovat nové odrůdy se stabilními žádanými vlastnostmi. Jednalo se zejména o rostliny citlivé na umělá hnojiva, které byly charakteristické nízkým vzrůstem

(výhody zakrslých odrůd jsou v textu podrobně rozebrány). Nově vznikající odrůdy však byly choulostivější k nemocem i škůdcům, což vyžadovalo užívání většího objemu pesticidů a fungicidů. Vyšlechtěné odrůdy se navíc potýkaly s větší náročností na vodu.

Tento vývoj sice nastartoval kýžený zemědělské produkce, avšak „nové“ zemědělství nebylo stále příliš přizpůsobeno podmínkám místního prostředí a přinášelo s sebou i celou řadu negativních sociálních a environmentálních efektů. Jedním z těchto problémů se stal fakt, že nové technologie a plodiny vyžadovaly vysoké investiční náklady, což zabraňovalo jejich rozšíření mezi chudé malozemědělce. Pozitivním jevem byl naopak nárůst počtu pracovních příležitostí na venkově, který nastoupil v souvislosti se zmiňovanou revolucí v zemědělství. Z nepříznivých environmentálních dopadů nových forem zemědělství lze zmínit hlavně ztrátu řady původních variant plodin, údajný návyk půd na umělá hnojiva, ptválé pesticidy v životním prostředí, snížené výstupy slámy a s tím související problémy s hledáním nových zdrojů krmiva, nebo stoupání hladiny podzemní vody vedoucí k zasolení půd či naopak k následnému rychlému pádu hladiny podzemních vod. Všechna tato negativa mají opět nejpatrnější dopad na početné skupiny chudých obyvatel. S ohledem na všechny zmíněné následky zelené revoluce je v současnosti velmi patrný pohyb směrem k systémům citlivějším k životnímu prostředí. Příkladem je ochrana proti škůdcům realizovaná za pomoci jejich přirozených biologických nepřátel.

V závěru textu Chapman naráží i na fakt, že plodiny nejběžnější v nejméně rozvinutých zemích světa (u kterých lze i do budoucna očekávat prudký populační vzestup), byly doposud v zelené revoluci silně opomíjeny. V budoucnu se navíc předpokládá i růst poptávky po mléčných výrobcích a mase v mnoha částech světa, což povede k dalšímu zesílení nároků na produktivitu zemědělství. Jako na možné řešení nynějších i nově se vynořujících problémů se v současnosti pohlíží na biotechnologie a genetické manipulace. Zejména problematika geneticky modifikovaných organismů je v současnosti intenzivně diskutována. Otázkou ovšem zůstává, zda se produkce geneticky modifikovaných potravin (pokud se prosadí v globálním měřítku) nestanou opět pouze doménou bohatých západních společností.

Vlastní hodnocení:

Článek nahlíží na problematiku zelené revoluce jak ze strany jejich negativ, tak i pozitivním pohledem. Konstatuje, že skutečně přispěla k tolik potřebnému nárůstu zemědělské produkce, zároveň však poměrně do hloubky rozebírá její negativní dopady jak na postavení drobných zemědělců v chudých částech světa, tak i na životní prostředí. U autora však dle mého názoru převládá spíše skeptický pohled a to jak na dosavadní vývoj, tak i na budoucnost této problematiky.

Otázkou, která se v této souvislosti vyloženě nabízí, je otázka využívání genetických modifikací v zemědělství. Potenciál k řešení potravinových problémů je u geneticky modifikovaných organismů jistě nezpochybnitelný. Vzhledem k aktuálnosti této problematiky se ale stále častěji vynořuje i nedůvěra a obavy, že dojde k nenávratným škodám na životním prostředí. Panují obavy, že by se GM plodiny mohly díky své odolnosti vyvynout až v obtížné plevely. Problematický je rovněž přechod na novou agrotechniku, kterou GM plodiny vyžadují. Oba zmíněné problémy mohou ve svém důsledku vyvolat náhlé a nezvratné změny v ekosystémech.

Komerční pěstování GM plodin je již dnes v mnoha zemích světa, včetně České republiky (GM kukuřice odolná proti housenkám motýlů), běžnou praxí a jeho další šíření se dá zcela jistě v brzké době očekávat. Je tedy jak se zdá cestou nevyhnutelnou. Otázkou ovšem zůstává budoucnost genetických modifikací užitkových zvířat. I zde by bylo pomocí analogických postupů jako u rostlin zcela jistě možné dosáhnout značného zvýšení produktivity. Vedle obav z narušení přirozeného přírodního vývoje se zde ale vynořuje rovněž celá řada otázek etického charakteru.

Autor v závěru naráží rovněž na fakt, že geneticky modifikované plodiny a postupy vedoucí k jejich uvedení do běžné zemědělské výroby jsou kapitálově značně náročné, což z nich dělá „komoditu“ velmi vhodnou ke komerčnímu využití. Právě proto si mohou jejich pěstování dovolit pouze bohaté společnosti, které z nich „odsají“ veškerou přebytkovou hodnotu a je tak možné, že lidé postižení problémem hladu, kvůli nimž začaly GM plodiny primárně vznikat, nebudou mít z tohoto pokroku takřka nic.

- 1) Je vůbec možné takové uspořádání světa, kde by byly všechny regiony a jejich obyvatelé na přibližně srovnatelné hospodářské úrovni?
- 2) Je pěstování geneticky modifikovaných plodin (vzhledem k obavám s ním spojeným) správné a nevyhnutelné?
- 3) Jsou správné genetické modifikace hospodářských zvířat a nebylo by lepší se jim vyhnout?